

посматрани и као привредни субјект који је требало да преживи, што га је водило у смеру комерцијализације. У писању рада такође су коришћени радови културних критичара о најважнијим делима који су имали највећи пријем у јавности.

Важно је напоменути да се аутор потрудио да прикаже каква је била друштвена структура оних који су конзумирали одређене производе популарне културе. Јањетовић је водио рачуна да у књигу унесе и питање спољнополитичких околности које су имале великог утицаја на токове у култури и да изведе закључак чији културни утицај је Југославија највише примила, Истока или Запада.

Тежња аутора је била не само да опише изоловане догађаје у популарној култури и одгонетне улогу њених најзначајнијих носилаца, већ и да укључи причу на релацији култура–партија/држава. Од огромне важности је што се аутор старао и о привредном контексту, кроз угао како се култура све више комерцијализовала и прерастала у засебну привредну грану. Види се да је упркос крутости партије и државе, нарочито у првим годинама, популарна култура све више морала да се сналази на младом тржишту како би економски преживела. Аутор закључује да је то био већи проблем оних који су живели од популарне културе него партијско-државна контрола, што је била последица велике економске реформе из 1965. године.

Својим делом колега Јањетовић је успешно приказао еволуцију односа у троуглу, популарна култура–партија/држава–тржиште индустрије забаве. Кроз описивање популарне културе у социјалистичкој Југославији може се пратити како прожимање, тако и непрестано престојавање снага ова три чиниоца. Како је време одмичало (пре свега после 1965. године) види се како су сви чиниоци бивали све више једнаки у одмеравању снага и увиђали да кроз сарадњу могу наћи заједничку корист.

Слободан и шаљив наслов сваког од поглавља вероватно има за циљ да привуче и обичног читаоца. Међутим, у продужетку (насловa поглавља), прецизно у свега неколико речи ближе се одређује суштина поглавља. С обзиром на обим књиге, стил и тематику коју покрива, али и на квалитет истраживања, аутор ће несумњиво бити радо читан, чак и од стране публике ван струке.

Милан ПИЉАК

Čedomir Štrbac,
Zapisi iz Indije (1997–2002),
Altera, Beograd, 2011, str. 908.

Prisećajući se da li i koliko uopšte ima sličnih sećanja srpskih i jugoslovenskih diplomata, možemo nabrojati tek nekolicinu; od onih koji su bili u službi Kraljevine Jugoslavije kao poslanici i ambasadori gotovo da i nije ostalo memoarskih zapisa.¹ Možda i zbog toga što je značajan broj onih koji su bili na važnim mestima u diplomatiji, po svom stvarnom pozivu, u stvari, poticao iz književničkog esnafa, pa je svoju potrebu

¹ U ovu grupu može se ubrojati knjiga Konstantina Fotića, ambasadora Kraljevine Jugoslavije u SAD pred i tokom Drugog svetskog rata, *Rat koji smo izgubili: tragedija Jugoslavije i pogreške Zapada*, Vajat, Beograd 1995.

za pisanjem utoljavao stvarajući književna dela. Svakodnevno pisanje depeša i različitih izveštaja, takođe je iscrpljivalo na dugi rok preostalu želju za sastavljanjem i svog intimno-diplomatskog dnevnika – uz nezaobilazne zahteve za diskreциjom koje je takav posao iziskivao.² Iako krajnje zanimljive, *Embahade* Miloša Crnjanskog, koji nije bio u pravom smislu reči u diplomatskoj službi, ostaju kao gorko – ironičan (često i više od toga, otrovno sarkastičan) dokument jednog, ipak spoljnog posmatrača, iz neposredne blizine, jugoslovenske kraljevske diplomatije mnogo manje njene spoljne politike.

Od onih koji su posle Drugog svetskog rata u diplomatskoj službi nove jugoslovenske države zauzimali ugledna mesta i o svom službovanju ostavili važne i zanimljive uspomene, valja se setiti na prvom mestu Veljka Mićunovića i njegovih *Moskovskih godina*,³ zatim memoarskih zapisa Arsa Milatovića, jugoslovenskog ambasadora u Varšavi i Bukureštu, kao i dnevničkih zapisa jugoslovenskog ambasadora u Sofiji Mite Miljkovića.⁴ Sabralo bi se još nekoliko naslova, ali bi dosta oskudna slika o memoarskoj i dnevničkoj ostavštini jugoslovenske diplomatije ostala i dalje uočljiva.⁵

Poslednjih godina, postepeno „sleganje“ jugoslovenskog trusnog terena prati pojavljivanje sve većeg broja knjiga – uspomena bivših aktivnih političara i javnih radnika, koji su tokom kriznih i ratnih 1990-ih zauzimali važne položaje u jugoslovenskoj i srpskoj politici. Od onih sa diplomatske scene valja pomenuti knjigu bivšeg ministra inostranih poslova SRJ Vladislava Jovanovića (ministar 1992. i 1993–1995), *Rat koji se mogao izbeći*.⁶

Pet godina diplomatskog službovanja u Indiji (1997–2002), u vreme kada je jugoslovenska kriza ulazila u svoju novu, dramatičnu fazu, dostigavši metastazu i kosovskom dramom i napadom snaga NATO, stalo je na preko osamstotina stranica, u petnaest poglavlja, dnevnika koji je iz dana u dan vodio ambasador Čedomir Štrbac.⁷ Od prve strane, prateći tok ovih zapisa, čitalac je uveden u složeni splet domaćih političkih i spoljnopolitičkih okolnosti i događaja, koji su gradili mrežu u koju je zemlja, koju je u Indiji predstavljao i čije je interese branio i zastupao, bila zapletena.

Sa stanovišta istoriografije, rukopis Čedomira Štrpca predstavlja izuzetno dragoceno štivo, vredan izvor o jednom bliskom, traumatičnom vremenu savremene istorije, o kojem je nastala brojem ogromna, kvalitetom i pouzdanošću podataka često krajnje problematična i pristrasna literatura. On je otvorio mogućnost uvida u jedna važan segment zbivanja koja su krajem 1990-ih i početkom trećeg milenijuma ostavila dubok

² Ovde treba skrenuti pažnju na diplomatske spise koji su nastali iz pera poznatih srpskih i jugoslovenskih književnika i diplomata, koje je objavio istoričar Miladin Milošević.

³ Veljko Mićunović, 1956/58, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1985; isti, *Moskovske godine 1969/71*, Jugoslovenska revija, Beograd 1984.

⁴ Arso Milatović, *Pet diplomatskih misija*, knj. 1 Cankarjeva založba, Ljubljana 1985; knj. 2, 1986. Mita Miljković, *Burne diplomatske godine: iz sofijskog dnevnika 1953-1955*, Službeni list SRJ, Beograd 1995.

⁵ U memoarima bivših jugoslovenskih političara, kao što su uspomene Vladimira Velebita (*Sećanja*, Globus, Zagreb 1983) ili Edvarda Kardelja (*Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije*, Radnička štampa, Beograd-Državna založba, Ljubljana, 1980), koji je bio ministar inostranih poslova FNRJ 1948 – 1952, nalaze se takođe važni podaci za istoriju jugoslovenske spoljne politike.

⁶ Vladislav Jovanović, *Rat koji se mogao izbeći*, Nolit, Beograd 2008.

⁷ Čedomir Štrbac bio je krajem 1980. jugoslovenski ambasador u Gabonu.

trag ne samo na sudbine savremenika sa ovih prostora, već je utisnuo svoj pečat i na celokupnu političku stvarnost na globalnom nivou.

Autor detaljno piše o svojim nastojanjima da gotovo svakodnevno, hiljadama kilometara od Beograda, objašnjava i brani interese svoje zemlje, boreći se sa površnim ili pogrešnim informacijama domaćih medija, pobija podmetanja predstavnika dojučerašnjih jugoslovenskih republika, ali i postavljajući sebi pitanje gde su granice njegovog profesionalnog, diplomatskog angažmana kada je po sredi politika kakva je bila vođena od tadašnje vlade u Beogradu. Lojalnost državi i kritičnost prema politici njenog tadašnjeg vođstva, prepuštenost sebi, bez jasnih informacija iz ministarstva, doveden često u neprilike potezima „paralelnih centara moći“ i njihovih spoljnopoličkih ambicija (kao što je, na primer, bila poseta šefice JUL-a Mirjane Marković Indiji) – samo su neke od dilema s kojima je tokom svojih „indijskih godina“ ambasador Čedomir Štrbac morao da se suočava i nosi.

Autor, takođe, zanimljivim pripovedanjem vodi čitaoca kroz zamršene lavirinte velike diplomatske kolonije u Delhiju, upoznaje ga sa brojnim ključnim ličnostima indijske politike, ali i sa svom složenošću svog indijskog okruženja. Tu je i izuzetno upečatljiva slika indijskih naravi, običaja i prilika, kako onih u politici, koje su imajući u vidu i neke sličnosti tadašnjeg položaja poslednje države koja je barem u svom imenu nosila predznak „jugoslovenska“ bile od velike važnosti za razumevanje nekih procesa (posebno secesije i međunacionalnih i međuverških konflikata) na Balkanu i odnos indijske vlade prema jugoslovenskoj krizi. Tu je i galerija njegovih kolega, diplomatskih predstavnika velikih i malih država, od onih koje su vodile „tvrdu“ politiku pritiska i izolacije, a u proleće 1999. bile aktivne učesnice NATO bombardovanja, do drugih koje su imale više razumevanja ili volje (ili svojih posebnih interesa) za jedno složenije viđenje jugoslovenske stvarnosti, ili onih više naklonjenih tumačenju jugoslovenske krize blisko stavovima koje je iznosio ambasador SRJ, pa do onih neupućenih i slabo zainteresovanih. Posebnu zanimljivost predstavljaju kontakti i odnosi sa diplomatama koji su u Delhi stizali iz bivših jugoslovenskih, sada nezavisnih republika. Samo njihova analiza daje dovoljno materijala za jednu posebnu istoriju „balkanske“ politike vođene daleko od matičnog prostora, ali sa istim stereotipno-propagandnim metodama i osobenostima.

Bez sumnje, hronološko ali i događajno središte Štrpčeve diplomatske misije u Indiji predstavljala je radikalizacija kosovske krize sa svim posledicama po državu koju je predstavljao. On upoznaje čitaoca sa svojim nastojanjima da svakodnevni kontaktima sa domaćim vodećim političkim ličnostima i angažovanjem u medijima mobiliše indijsku javnost za kritički stav prema agresiji na SRJ, da pobija napade sa raznih strana, da podstakne donošenje trilateralne (Indija, Rusija, Kina) osude akcije NATO, da posle okončanja rata utiče na što širem učešću indijskih snaga u mirovnoj operaciji na Kosovu, itd.

Sa stranica dnevnčkih zapisa koji se odnose na ovaj period (poglavlja 4–6), može se pročitati i velika i duboka zabrinutost za sudbinu države, ali i očajanje i ljutina zbog svega što ju je dovelo u takvu bezizlaznu situaciju, kako domaćih „faktora moći“, tako i onih spoljašnjih, sa čijim je predstavnicima autor bio prinuđen da vodi ogorčenu diplomatsku borbu, najčešće neravnopravnu i sa neizvesnim ishodom. On takođe govori i o menama indijske politike prema Beogradu, izazvanim prekomponovanjem tamošnje političke scene, kao i posledicama događaja iz 2000. godine u Srbiji i njihovog početnog

(ne)razumavnja, promenama koje je povratak SRJ u međunarodne organizacije doneo, naporima da se podigne nivo jugoslovensko-indijskih bilateralnih odnosa, odcjecima hapšenja bivšeg predsednika SRJ Miloševića i nizu drugih važnih i manje važnih epizoda svoje diplomatske aktivnosti.

Treba naglasiti da je pored ove, središnje političke i diplomatske tematike, negde u prvom planu, negde više u pozadini, ali svuda živo i plastično, viđenje one Indije, koja živi na ulicama Delhija i drugih gradova, njene neverovatne raznolikosti, protivurečnosti, velikih kontrasta, duge i bogate istorije i kulturne raznovrsnosti, velikih uspeha, ali i njenih teško rešivih problema i „vrućih tema“... Putovao je u indijsko krizno područje Kašmir, na istok u Bengal, na jug u Tamil Nadu, razgovarao sa lokalnim političarima, guvernerima, intelektualcima, obilazio hramove, posećivao verske festivale, pratio i pogoršanje indijsko-pakistanskih odnosa, kao i efekte terorističkih napada na SAD 2001. na indijsku spoljnu i unutrašnju politiku.

Iz Štrpčevih zapisa izbija povremeno, s razlogom, svest o apsurdnosti položaja, kao ambasador države koja je za pet godina njegovog indijskog stranstvovanja prošla kroz toliko dramatičnih faza, sa efektima čiji je odjek brzo dopirao i do tog geografski dalekog prostora; države koja je posmatrana kao „ostatak“ bivše Jugoslavije, čija je slika ostala i dalje prisutna u svesti najvećeg dela njegovih indijskih (ali ne samo kod njih) sagovornika, a koja je pred kraj njegovog boravka još jednom promenila čak i svoje ime. Iz teksta izbija jasan kritički stav, često obojen gorčinom, prema „centrali“ u Beogradu i njenoj politici do oktobra 2000, nereálnim zahtevima, neshvatanju prilika i odsustvu stvarne komunikacije. On iznosi i svoj jasan stav o nekim po svojim posledicama, a po njegovom shvatanju nepotrebnim, brzopletim i štetnim, spoljnopoličkim manevrima post – petokotobarske vlade. Ono što je jedna od karakteristika njegovog stava jeste da svoje delovanje tokom svog mandata shvata prevashodno kao diplomatsku, profesionalnu službu državi kojoj treba podrediti sve drugo.

Iščitanje više od osam stotina stranica dnevničkih zapisa iz Indije bez svake sumnje veliki je izazov, kako za istoričare savremenog perioda, tako i za diplomate, političke analitičare, ali i takozvane obične čitaoce, zainteresovane da saznaju „iz prve ruke“ kako je iz perspektive profesionalnog diplomate, postavljenog na čelo jedne od najvažnijih i najzahtevnijih misija (imajuću u vidu veličinu, potencijale i rastući značaj Indije u savremenom svetu) izgledao prelomljen kroz „indijsku prizmu“ period naše bliske savremne istorije između 1997. i 2002. godine, ali i sve njegove refleksije u jednom daleko širem, indijskom i globalnom kontekstu.

Istoričari će, kada za to dođe vreme, moći da „ukrste“ dnevničke zapise sa službenim izveštajima koje je ambasador Štrbac slao iz Indije, da uoče, možda, neke nove elemente i da njihovim kombinovanjem dobiju još bogatiju sliku. U svakom slučaju, objavljivanje ovih dnevničkih zapisa važan je doprinos poznavanju naše diplomatske i političke istorije, te pruža mogućnost za upoznavanje sa jednom nimalo jednostranom slikom našeg vremena. To je i štivo napisano jasnim, bogatim jezikom, koji je daleko od bezrazložno očekivane „činovničke suvoparnosti“ i koji, na mnogo mesta, upečatljivo oblikuje dramatičnost događaja ili svu raskošnu haotičnost indijskih prilika.

Prof. dr Milan RISTOVIĆ